

Z. KOVÁCS Zoltán

Magyar Agár- és Élettudományi Egyetem

Neveléstudományi Intézet

ORCID: 0000-0002-1746-6443

Kovacs.Zoltan.peda@uni-mate.hu

Olvasóbarát ködképosztatás Milbacher Róbert: *Ködképek az irodalom láthatárán* recenzió

Kulcsszavak: irodalomtörténet-írás, tudományos ismeretterjesztés, 19. századi magyar irodalom, Milbacher Róbert

A tudomány művelői közül sokan vágnak arra, hogy írásaik a szakmai ismertségen túl szélesebb olvasóközönségre tegyenek szert. Az irodalomtörténet-írás területén a közelmúltban nem akadt olyan sikeres vállalkozás, mint az irodalomtörténészként indult Nyáry Krisztián *Így szerettek ők* című sorozata. Az olvasókat mindig is érdekelte az írók magánélete, különös tekintettel szerelmi viszonyaikra. A filológiát és a pletykát azonban nem könnyű egyensúlyban tartani, ahogy ezt a Nyáry-darabok – amelyek túlnyomórészt igényesek – némelyike (például a Kölcsey Ferenc szexuális irányultságáról szóló) jól példázza.

Nemrégiben Milbacher Róbert is tudományos ismeretterjesztő könyvvel jelentkezett *Legendahántás* címmel, amit hamarosan követett a folytatás. Egy sokoldalú író pályájának legutóbbi állomását jelenti a *Ködképek az irodalom láthatárán* című kötet. Milbacher sokáig csak irodalomtörténészként volt ismert, elsősorban a szűkebb, főként a 19. századi magyar irodalommal foglalkozó kutatók, oktatók (és hallgatóik) körében. A szerzői név státusza azonban nagyot változott a *Szűz Mária jegyese* című regényének 2016-os megjelenésével (illetve a Margó-díj elnyerésével), amit azóta három újabb követett (a legutóbbival, a *Keserű vízzel* elnyerte az Artisjus Irodalmi Díjat és a Visegrádi Irodalmi Díjat). Az életművet tovább színesíti Milbacher három meseregénye, illetve határozott véleményeket megfogalmazó, többször és többeket vitára készítő publicisztikai tevékenysége.

A szerző tehát új oldalát mutatta meg 2021-ben, amikor kötetbe gyűjtötte azokat a, korábban az interneten hozzáférhetővé tett írásait, amelyek a 19. századi magyar irodalomhoz kapcsolódó tévhiteket lepleznek le. Műfaját tekintve a *Legendahántás* a tudományos ismeretterjesztés kategóriájába sorolható, ahol az irodalomtörténet-írás igényeinek kielégítése mellett fontos a szórakoztató funkció betöltése is. Másképpen fogalmazva, a szövegben ne találjon kivetnivalót a szakmabeli, de elolvassa (és élvezze) az is, aki az úgynevezett „művelt nagyközönség” tagja. Ahhoz, hogy a kötet mindkét elvárásnak sikeresen megfelelt, nyilván hozzájárult az irodalomtörténész és a szépírói múlt (ráadásul aki ismeri Milbacher tudományos tevékenységét, az tudja, hogy ilyen jellegű munkáiban is igyekezett mind a retorika, mind a stílus tekintetében minél olvashatóbb lenni). Ez megóvta az ilyen vállalkozásokat fenyegető veszélyektől, a bulvárosodástól és az unalomtól.

A *Legendahántás* folytatásának tekinthető a *Ködképek az irodalom láthatárán*. Itt is a 19. századi magyar irodalom jelentős alkotóival és alkotásaival kapcsolatos kérdések kerülnek terítékre, néhány oldal terjedelmű írások formájában. A főszöveget képekkel, margináliákkal, hosszabb-rövidebb idézetekkel kiegészítő, olvasóbarát formátum is azonos a korábbi, hasonló műfajú könyvével. Ugyanakkor alcíme szerint a kötet darabjai „fejezetek a klasszikus irodalmunk lelki életéből”, az előszó szerint pedig „pszichohistóriai történe-

tek” ezek, „amelyek a kor szereplőinek lelki és/vagy filozófiai problémáit, kérdéseit tükrözik, és amelyek egyben nagy művek létrejöttét is inspirálták”. Ez változást jelent a *Legendahántáshoz* képest, amely a korszak irodalmáról alkotott, sokszor általánosan elfogadottá vált véleményeket tévhitekként leplezte le. Azok a „ködképek”, amelyeket Milbacher itt bemutat, alapvetően nem a jelen értelmezőit zárják el a korabeli művek megértésétől, hanem szerzőik horizontján jelennek meg, az ő gondolkodásmódjukat befolyásolják.

Hogyan csoportosíthatók a *Ködképek az irodalom láthatárán* fejezetei? A legtöbb kisesszé egy-egy korabeli szépirodalmi szöveghez kötődik. Ezek sok esetben „kötelező olvasmányok”: *Bánk bán*, *Hymnus*, *Vanitatum vanitas*, *Csongor és Tünde*, *Az emberek*, *Gondolatok a könyvtárban*, *A vén cigány*, *János vitéz*, *Az apostol*, *Toldi*, *A sipsirica*. De több olyan fejezetet is tartalmaz a könyv, amely kevésbé ismert (vagy alig olvasott) korabeli műből indul: *Zalán futása*, *Abafi*, Petőfi „nem kötelező” művei (*Cipruslombok Etelke sírjáról*, *A fakó leány és a pej legény*, *A hóhér kötele*), Szendrey Júlia egy látszólagos parainesis-verse, *A délibábok hőse*. Sokszor egy-egy eszmetörténeti kérdéshez szolgálnak példaként szövegek (ilyenek a romantikus vágyakozást és a Prométheusz-szindrómát bemutató elemzések, illetve az 1848-49-es szabadságharc leverésének élményéhez kapcsolódó négy fejezet). Emellett ott vannak a könyvnek azok az esettanulmánynak is tekinthető darabjai, amelyek a klasszikusok életének egy-egy epizódját értelmezik (át), nem csak szépirodalmi szövegek segítségével (Petőfi lánykérései, a nemzethaláltól való félelem, Arany János impozitor-szindrómája, Szendrey Júlia önismerete és második házassága, Petőfi Zoltán nehéz élete, Madách Imre válása és utolsó szerelmi viszonya, a Gyulai-Jókai ellentét, Laborfalvi Róza féltékenysége, Mikszáth megismételt házassága).

A kötet valamennyi elemzése meggyőzően és olvasmányosan mutat be egy-egy, a korabeli írói gyakorlatot, közösségi és magánéletet befolyásoló vagy egyenesen determináló ködképet. A tudományos ismeretterjesztés keretében a kevésbé ismert (vagy éppen saját) tudományos eredmények bemutatásával egyúttal kimozdítja a meglévő (vagy legalábbis okkal feltételezett) közmegegyezés szerinti elképzeléseket. Emeljünk ki a fenti, némileg önkényesen megalkotott csoportokból néhány olyan fejezetet, amelyek a legjobban szemléltetik a *Ködképek az irodalom láthatárán* vállalkozásának erényeit.

A *Bánk bán* olvasását máig meghatározó, a magyarok és az idegenek szembeállításán alapuló ideologikus értelmezés háttérét megvilágító szöveg egyértelműen igazolja, hogy ez az olvasat leginkább az 1848. március 15-i (rövidre sikerült) előadásnak és főként Erkel Ferenc operájának köszönhető. Katona József ezzel szemben elítélendőnek, „nemzeti rút gyűlöletnek”, a haza fejlődése ellenében ható rajongásnak tartotta a nemzeti elfogultságot. A korabeli átértelmezők horizontján lebegő ködképek bemutatása és szembesítése Katona szövegével rövid, frappáns, meggyőző. (A következő, a „rajongás” jelentését kibontó fejezetben ehhez képest szakmaiság és „népszerűség” egyensúlya kissé felborul a terminus kontextusának szinte tudományos alaposságú bemutatása miatt.) A Kölcsey Ferenc *Hymnus*áról szóló fejezet (*Miért optimista mégis a Hymnus?*) megint csak briliáns retorikájú darab. Nagyjából másfél oldal hosszúságú okfejtés révén, az áldás és a büntetés látszólagosan következetlen egyidejűségéből kiindulva, a zsidósággal vont 16. századi párhuzamot felidézve eljut a szerző a címben megfogalmazott kérdés megválaszolásához: a bűnhődés teljességének kijelentése a kegyelem elfogadására való felkészültséget jelenti. Így azzal a „közkeletű értékeléssel” szemben, „miszerint a *Hymnus* pesszimista volna”, „ebben az értelmezésben a végtelen derűlátás szövegévé válik”.

Ha azok közül a fejezetek közül akarunk választani egy példaszerűt, amelyek nem egy szépirodalmi szöveghez kötődnek, hanem életrajzi ködképeket osztatnak el, akkor a leginkább „szenzációs” valószínűleg a Mikszáth házasságával foglalkozó. Persze ebben a ka-

tegóriában is erős a verseny, például a Gyulai és Jókai között feszülő, látszólag eltérő irodalomfelfogásukból táplálkozó ellentét magánéleti okait feltáró fejezet hasonlóan meglepő lehet a korszak iránt érdeklődő közvélemény számára. Mindenesetre Mikszáth házasságának (mint itt kiderül: megszépített) története valószínűleg ismertebb a magyar irodalomból érettségizők számára. A fejezet bebizonyítja, alapvetően Mikszáth és Mauks Ilona válás és újbóli házasság előtti levelezésére alapozva, hogy „mindenképpen szükséges árnyalni az irodalomtörténetben problémátlanul öröklődő vélekedést, miszerint Mikszáth az egyedül szenvedő fél – hogy ne mondjam: áldozat – lett volna ebben a történetben”. Milbacher hiányolja a köztudatba átment áldozat-narratívából a feleség nézőpontját, s vizsgálatát is ebből eredezteti: „Ez a magyarázat [t.i. Mikszáth azért vált el, hogy megkímélje a szegénységtől Mauks Ilonát] mindig is zavart, ugyanis túlságosan is a nagy író nézőpontja érvényesül benne, és sohasem a végső soron elhagyott, becsapott nőé.”. Ez aztán egészen indulatossá teszi Mikszáth újbóli házasságot felajánló levelének felvezetésekor: „Azt hiszem, ennél a levélnél arcpirítóbb szöveg nem nagyon van a magyar irodalomban...”. Biztosan lehetne találni hasonlókat, de fontosabb ennél, hogy itt Milbacher jól használja ki a kötet műfajának lehetőségeit, a személyesség gesztusaival téve még meggyőzőbbé állításait (ami egy tudományos értekezésben még mindig kevésbé elfogadott). Ez a hatáskereső, ha kevésbé intenzívebben is, megjelenik a kötet több darabjában is. A „mindig is zavart” formula előkerül már a *Hymnus* kapcsán is, s „legekből” is van még, például a Katona csalódását („Alighanem a magyar irodalom legkeserűbb mondatát fogalmazta meg 1821-ben Katona József...”) vagy *Az emberek* elemző fejezetekben („»A magyar irodalom legpesszimistább verse« díjért Vörösmarty *Az emberek* című, 1846-ban írt műve alighanem elég jó eséllyel indulhatna...”).

Mint minden, irodalomról szóló szöveg esetében, úgy a *Ködképek az irodalom láthatárán* kisesszéiben is találni olyan pontokat, amelyekkel nemcsak lehet, de érdemes is vitatkozni. Például a mikszáthi nézőpont privilegizálásán felháborodó szerző Jókai kapcsán miért kezeli kritika nélkül, megbízható forrásként Laborfalvi meglehetősen elfogult unokájának (Jókai fogadott lányának, Fesztyné Jókai Rózának) megjegyzéseit és visszaemlékezéseit; vagy miért állítja (igaz, Asbóth Jánost követve), hogy *A délibábok hőse* a megerőszkolási kísérlettel végződik, amikor még a cselekmény is folytatódik Húbele Balázs önvádat felváltó letargiájának elbeszélésével, majd az elbeszélő stanzái zárják a szöveget, Balázs sorsának elbeszélésében az öncsalás történetét látva.

Ugyanakkor ezek a kérdések meglehetősen irrelevánsak a könyv olvasójának nézőpontjából. A tudományos ismeretterjesztés műfaji elvárásainak megfelelően Milbacher könyve olyan történeteket mond el, amelyek a „művelt nagyközönség” számára újszerűek, vagy ismertek, de más értelmezésben. Ezeket a történeteket pedig képes úgy elmondani, hogy gondolatmenetei nemcsak követhetők, hanem fenntartják az olvasók érdeklődését egészen a konklúzióig. A szerző remélhetőleg folytatja hiánypótló sorozatát – a magyar irodalom (és az azzal foglalkozó tudományosság) nagyon is rászorul az ilyen és ehhez hasonló, a tudományos eredményeket ilyen színvonalon és hatékonysággal közvetítő munkákra.

Milbacher Róbert: Ködképek az irodalom láthatárán : Fejezetek klasszikus irodalmunk lelki életéből. Budapest: Magvető, 2024.

The Reader friendly-phantom disposal
Milbacher Róbert: Ködképek az irodalom láthatárán

Keywords: writing literary history, scientific dissemination, 19th century Hungarian literature, Róbert Milbacher